

William James als voorbeeldige randfiguur

Pieter Wisse

Tijdens de afgelopen maanden werkte zorgvuldige bestudering van twee boeken door en één boek over William James (1842-1919) in eerste aanleg verlamdend. Ik voelde vrijwel vanaf de eerste alinea die ik las dat ik er op mijn beurt over moest schrijven, zoals ik sinds jaren doe om een semiotische traditie te documenteren en voort te zetten met commentaren op werk van verschillende auteurs. Dat zijn vaak auteurs die zichzelf niet met semiotiek zouden associëren, maar waarvan ik vind dat hun werk 'er' wel degelijk over gaat. In dat opzicht ben ik zéér enthousiast over James' werk. Maar tegelijk raakte ik mij daardoor sterk bewust van twijfel aan het nut van die hele semiotische onderneming. Enerzijds schreeuwt de psychologische annex filosofische theorie van James om erkenning. Want wat mij betreft laat zij zich met terugwerkende kracht prachtig positioneren als misschien wel de verst gevorderde vóórloper van de eneadische semiotiek van het subjectief situationisme. Daardoor zou het werk van James bij uitstek geschikt zijn om dáárvoor aanhangers te winnen. Anderzijds was James zeker tijdens de tweede helft van zijn leven weliswaar reuze beroemd, maar slaagde hij er niet in om zijn wèrk breed gevestigd te krijgen. Sterker nog, als zijn theorie verdiend gemeengoed goed zou zijn, had ik de modelleertaal Metapatroon en als grondslag de semiotische eneadie niet hoeven te verzinnen. Want dat had dan stellig iemand anders allang gedaan. Maar, nee. Mijn indruk groeide, alle bewierookte retorische kwaliteiten van James ten spijt, dat het aan zijn theorie kan liggen. Die lijkt naar haar aard ongeschikt om juist die mensen ervan te overtuigen die volgens de maatschappelijke crux ervan overtuigd zouden moeten raken. Als dat zo is, heb ik op mijn beurt met mijn theorie inderdaad een geweldig probleem. Want wat James' cognitieve pragmatisme kenmerkt, geldt m.i. nog véél sterker voor eneadische semiotiek enz. dat achteraf als een gereguleerde uitwerking ervan kan worden opgevat. En over mijn retorische kwaliteiten maak ik me geen illusies. Bent u daar eigenlijk nog? Hoe hopeloos is het om met een bij uitstek relevante theorie een bijdrage aan evenwichtiger verhoudingen te leveren? Welke kans van slagen heb ik, of wie dan ook, nu helemaal?

Mijzelf volstrekt kansloos verklaren kan altijd, dacht ik onbetaald met een bodempje engagement. Intussen vond ik het moeilijk om het zoveelste opstel te schrijven dat geen tijdschriftredactie laat passeren, dat met publicatie op mijn eigen website overwegend ongelezen blijft. Wat dan nog wèl?

Als ik eerst maar weer eens op gang kon komen ... Zo deed ik alsof ik een brief aan het schrijven was, vrijelijk een persoonlijk verslag van vooral die twijfel of ik de commentaarreeks zou voortzetten. Nou ja, om te beginnen over zulk voorbehoud, en dan maar kijken hoe het verder loopt. Dat heeft deze tekst opgeleverd. Ik heb me nauwelijks erom bekommerd dat een alweer wat breder publiek begrijpt wat er staat. Dat heb ik al zó vaak geprobeerd (en, nota bene, [Jan van Til](#) doet dat veel geduldiger en beter). Ik ben dus zonder veel illusie van weerklank gewoon blijven dóorschrijven totdat ik vond dat ik daarmee voorlopig weer klaar was. Wat dat betreft werkte mijn plan prima. Ik ben tevreden over mijn kennismaking met James. Daarvoor putte ik uit tekstpassages die ik reeds tijdens het lezen opgetekend had uit zijn boeken. Mijn selectie is uiteraard zéér beperkt. Wat ik echter op z'n minst hoop te verduidelijken, is dat James die kleuring door mijn motieven beslist als eerste had kunnen waarderen.

Het boek *The Principles of Psychology* verscheen oorspronkelijk in 1890. James, destijds hoogleraar aan de universiteit van Harvard (Verenigde Staten van Amerika), had er ruim tien jaren aan gewerkt. Wat bekend werd als “the long course” bewerkte James tot “the briefer course” met de titel *Psychology* (1892). Van “the famous long course complete and unabridged” las ik de editie die in 1950 in twee delen verscheen bij de uitgeverij Dover, bijelkaar zowat veertien honderd bladzijden. Met uitgebreide citaten, uiteraard inclusief verwijzingen, geeft James een overzicht van destijds recente psychologische onderzoekingen en daarvan afgeleide inzichten. Zo kan het dus ook, ruiterlijke omgang met bronnen. James plaatst ze in een alweer ruimer kader van min of meer eigen bedenksel. Dat kader, zeg ook maar een theorie van denkproces, vind ik onverminderd actueel. Inderdaad, mijn oordeel rust op de nauwe verwantschap die ik met de veronderstelde denkdynamiek volgens semiotische enneade meen te herkennen. Ja, dat basisschema à la enneade vind ik nòg weer ruimer. Ook wat James’ cognitieve theorie betreft lees ik dus als het ware terug. Uitgaande van de enneade herken ik prompt wat ermee verschilt c.q. overeenstemt.

De sterke overeenkomst is bij enig nader inzien geen toeval. William James was een goede bekende van Charles Peirce (1839-1914); zo waren ze in hun studietijd lid van dezelfde – filosofische – debatingclub. En de enneade is afgeleid van Peirce’s semiotische triade. Ik ontwierp ‘m al schrijvende van hoofdstuk 2 en – het begin van – hoofdstuk 4 van *Semiosis & Sign Exchange* (2002).

Blijkbaar hielden ze contact. Toen Peirce op hogere leeftijd armlastig was, regelde zijn vriend James voor hem een inkomen waaraan ook James zelf bijdroeg. Wat me dan tòch verbaast, nu ik me verdiepte in een belangrijk gedeelte van het werk van James, is hoe weinig zowel Peirce als James zich kennelijk aan later werk van de ànder gelegen lieten liggen. Voor James blijft Peirce uitsluitend zo niet de grondlegger, maar dan in elk geval de instigator van pragmatisme. In zijn boek *Pragmatism* (Longman Green, 1943, oorspronkelijk 1907, p. 46) stelt James:

The term [pragmatism ...] was first introduced into philosophy by Mr. Charles Peirce in 1878 [... i]n an article entitled ‘How to Make Our Ideas clear’ in the ‘Popular Science monthly’ for January of that year. Mr. Peirce, after pointing out that our beliefs are really rules for action, said that, to develop a thought’s meaning, we need only determine what conduct it is fitted to produce: that conduct is for us its sole significance. [... A]t the root of all our thought-distinctions ... is [...] a possible difference of practice.

Aan Peirce’s semiotiek is James blijkbaar nooit toegekomen (waarvoor het, nota bene, in *The Principles of Psychology* overigens te vroeg was). Of wie weet vond hij, toen hij er kennis van nam, dat hij er niets mee kon. In elk geval, althans voorzover ik kan nagaan, ontbreekt ook in James’ latere werk stelselmatige aandacht voor onlosmakelijke tekendynamiek; mogelijk was hij anders al op de enneade gekomen. Omgekeerd lijkt Peirce de cognitieve theorie van James niet bestudeerd te hebben, of heeft hij haar onvoldoende begrepen; anders had juist Peirce de triade wellicht reeds tot enneade kunnen ontwikkelen. Allebei niet, dus.

Waarvan ik een onrustig gevoel krijg, is dat genoemde boeken van James m.i. door en door begrijpelijk geschreven zijn ... maar dat tegenwoordig niemand zich om begrip van hun inhoud daadwerkelijk lijkt te bekommeren. Was dat vroeger al zo? Is er ook onder de noemer van reputatie zoiets als een hermeneutische cirkel? Sluit de cirkel zich waar de ene auteur overbekend resp. een andere auteur totaal onbekend is? Geldt domweg als praktijk dat werk van zowel de één als de ànder ongelezen blijft? Wie enthousiast is over werk van een onbekende auteur, maakt daardoor gauw zelfs een verkeerde indruk, althans, in de ogen van

volgzaam volk. Wie zelf ook al volgzaam is, bespaart zich dus de moeite van het lezen ... en houdt zichzelf volgzaam. Indien een auteur daarentegen overbekend is, schaamt iemand zich kennelijk gauw om toe te geven dat z/hij er niets van weet. Wie brutaal genoeg is, kortom, hoeft (over)bekend werk evenmin te hebben gelezen en kan reeds pronken met naamsvermelding. Maar wat heeft het dan voor zin om zo prachtig toegankelijk te schrijven als James deed? Ofwel, dat heeft iets tragisch.

In haar biografie *Genuine Reality, A Life of William James* (Harcourt Brace, 1998) schetst Linda Simon inderdaad een deels tragisch beeld. James hunkerde naar erkenning, maar werd tegelijk geplaagd door onzekerheid over het welslagen van zijn pogingen. Die spanning vrat aan hem. De beschrijving door biograaf Simon deed mij daarom denken aan een scene uit de documentaire *Zij gelooft in mij* (1999) van John Appel over André Hazes. De zanger is in zijn kleedkamer gefilmd vóór een groot optreden. Daar zit overduidelijk een nerveus wrak. Wat doet zo'n man zich aan? Een hele ploeg verzorgers, zijn toenmalige schoonouders voorop, sleept Hazes door die persoonlijke hel van twijfel, en erger. Stellig beter gezegd, zij geven hem geen kans te ontsnappen; zij leven er immers van. En dan begint de show ... Je hoeft beslist geen fan van Hazes te zien om te zien dat hij het publiek voor zich wint.

Omdat het gevoel van succes – om er maar even een naam aan te geven – kennelijk vervluchtigde, volhardde James in herhaling van ziekmakende voorbereidingsprocessen met aanspraak op vrijwel voortdurende verzorging van dien. Ik vind het contrast verbluffend. Zo kraakhelder als hij zich uitdrukt, zo heftig moet hij steeds hebben geworsteld om zo'n resultaat te bereiken. Tja, wie hem daarbij allemaal steunden, raken gauw vergeten ... Klopt, zo probeer ik op mijn manier ergens te komen. En wat doe ik mijzelf, mijn gezin en enkele vrienden ermee aan? Dat moeten zij uiteraard vooral zelf zeggen, maar vergeleken met James valt het volgens mij wel mee. Waarom het mij hier gaat is dat als William James ondanks zijn communicatietalent plús steunverband er niet in slaagde om enkele basale ideeën over omgang met reële variëteit aanvaard te krijgen, waarom zou ik het dan zelfs maar proberen? Zijn voorspelling luidt (*Pragmatism*, p. 198):

First, [...] a new theory is attacked as absurd; then it is admitted to be true, but obvious and insignificant; finally it is seen to be so important that its adversaries claim that they themselves discovered it.

Daar ligt voorzover ik zie een vitale fase vóór. Dan krijgt een theorie nog überhaupt géén aandacht. Kom daar maar eens uit op een manier die het verloop tijdens de verdere fasen niet ondermijnt. Destijds was James overbekend, zodat hij die aandachtsloze fase simpelweg oversloeg. Maar ik ben totaal ònbekend. En hoewel ik mijn – semiotische – ideeën basaler acht dan die van James, bestaat de enneade uit meer geldingen ... wat aanvankelijk nog wat moeilijker valt te begrijpen. Daar komt dus nog eens bij, dat ik mij zeker niet zo duidelijk kan uitdrukken als James. Wat valt er dan met mijn werk te bereiken?

Op niets als antwoord resp. conclusie loop ik uiteraard al jaren vooruit. Tegelijk blijf ik me daartegen verzetten. Dat heeft geleid tot het wat paradoxale genre van *aantekeningen* (en inmiddels ook de rest van wat ik publiceer – in betreffelijke afzondering – op mijn eigen *website*). Daarmee getuig ik deels voor mijzelf te schrijven. Maar zou ik wèrkelijk berusten in vruchteloosheid van oproep tot ander inzicht enzovoort, dan zweeg ik verder. Of dan zou ik slechts strikt privé een dagboek bijhouden, uit angst voor wat verzoeken tot inschikkelijkheid kunnen uitlokken. Dàt breng ik echter niet op, in elk geval nòg niet. Een openbaar gemaakte aantekening is en blijft een teken van hoop op samenwèrking, ondanks wanhoop.

Van James bestaat zijn schriftelijke werk nog. Als ik in de gauwigheid het hoofdthema ervan mag (be)noemen, kies ik voor variëteit. Dat brengt me op wat ik zie als de noodzaak om dat thema zo vroeg mogelijk en steeds positief tijdens opvoeding & onderwijs te behandelen. Afhankelijk van de ontwikkelfase van een kind, moet dat natuurlijk resp. op passende manier gebeuren. Dat begint dan overwegend intuïtief, met gaandeweg meer bewuste – wat dat ook is – beheersing van gedragsvariëteit. Het pedagogisch beginsel moet dus niet zijn, dat slechts één antwoord c.q. manier goed is. Integendeel, een antwoord enzovoort hangt er maar vanaf. Wie dat jong genoeg leert, blijft dogmatisme bespaard. Zodoende neemt de kans op dogmatisme zeer sterk af. Zoals James met zoveel woorden aangeeft, helaas leren kinderen echter alom precies de verkeerde instelling aan. Daarvan luidt het beginsel dat er maar één ‘ding’ waar is, en dat ook nog eens algeméén. En wat zij aldus grondig aangeleerd hebben, kunnen zij later vrijwel onmogelijk àleren. Het is zelfs dus maar de vraag of iemand die in absolutisme geschoold is, zou kunnen herkennen, laat staan ernaar zou kunnen handelen dat James’ filosofie-van-de-psychologie annex psychologie-van-de-filosofie veronderstelt dat (*Pragmatism*, p. 21)

[t]he world [...] is multitudinous beyond imagination, tangled, muddy, painful and perplexed.

Die aanname strookt met de evolutietheorie van Charles Darwin (1809-1882) die ook James en diens cognitieve theorie sterk beïnvloedde. Nogmaals, voor James waren cognitieve theorie en filosofie-opgevat-als-pragmatisme nauw verwant, zo niet hetzelfde. Evolutionair op z’n Darwins, en daarom inderdaad vergaand tautologisch, is de veronderstelling – waarvoor aan tautologie nooit valt te ontsnappen – dat voortplanting succes heeft voor individuele organismen die beschikken over daarvoor meest geschikte vermogens annex functies. Dat vergt (over)leving van het organisme in kwestie: gedrag.

Wat James nog niet uitdrukkelijk problematiseert, is de aanwijzing van de drager van gedrag. Ik houd het op een variabele verhouding (lees ook: betrekking, relatie), maar altijd (lees ook: principieel) van object en situatie. De gedragsdrager is dus een object-in-situatie, ofwel gesitueerd object. Er bestaat ander gedrag door een ander object en/of andere situatie. Zie verderop voor een grove indeling van – soorten – verhoudingen.

Ik meen dat James het enkelvoudig houdt op het organisme, zeg ook maar een subject. Dat strookt (ook) wat mij betreft weliswaar met psychologisch perspectief, maar belemmert de mogelijkheid om psychologie op haar beurt te relativiseren. Hoe dan ook, James stelt m.i. terecht de vraag naar de functie die cognitief vermogen heeft voor het (over)leven van een subject. Volgens hem gaat het om (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 11)

the principle that *no actions but such as are done for an end, and show a choice of means, can be called indubitable expressions of Mind.*

De aanduiding cognitief vermogen verklaar ik hierbij synoniem met wat James volgens mij bedoelt met o.a. “consciousness” en “mind.” James’ m.i. integrale betekenis van bewustzijn is pas later gewijzigd, naar ik aanneem vooral onder invloed van – popularisering van – het psychoanalytische werk van Sigmund Freud (1856-1939).

Voordat ik de opvattingen van James verder behandel, expliciteer ik verschillende positioneringen van gedragsdrager. Daarvoor ga ik uit van onderscheid tussen iets en omgeving (lees ook: situatie). Volgens hun betrekkelijk veronderstelde afstand oefent de omgeving (een) invloed op iets (lees ook: object) uit. Let op de tegenstrijdigheid tussen afstand en invloed, maar ja, je moet ergens iets toegeven met het maken van een onderscheid. Afgeleid van een oorzakelijke indeling die Arthur Schopenhauer (1788-1860) bezigt, heeft

invloed m.i. verschillende gevolgen; zie ook mijn opstel *Multiple axiomatization in information management* (2002).

1. Op z'n minst is iets materieel inert. Iets (re)ageert daardoor altijd netzo op z'n minst volkomen passief volgens actie-is-reactie. Iets geldt louter als object: fysica. Het objectgedrag is louter bepaald door de omgevingsinvloed. Daarom kan de omgeving feitelijk als gedragsdrager worden beschouwd.
2. Aanvullend kan iets beschikken over een – eigen – energievoorraad. Daarmee kan iets een (omgevings)invloed eventueel versterken resp. verzwakken. De invloed vormt een materiële impuls (lees ook: prikkel): cybernetica. Zonder impuls volgt geen gedrag. Zodra een impuls de desbetreffende drempel(waarde) overschrijdt, raakt iets actief. Indachtig de noodzakelijke processtart van(uit) zijn omgeving, kan het nadere gedrag worden toegeschreven aan het energieke iets.
3. Over zoiets als een voorraad kan iets eventueel ook van motieven beschikken. Volgens een bepaald motief (lees ook: doel) is iets selectief ontvankelijk voor omgevingsinvloed. Zodra het motief vervuld resp. de onhaalbaarheid ervan – vooralsnog – erkend is, wisselt iets van motief, enzovoort. Daardoor verandert iets zijn – verdere, want ook bedoelde motivationele variatie behoort uiteraard tot gedrag – gedrag dienovereenkomstig. Voor iets gaat de aanduiding subject op. Een subject heeft geen vast repertoire motieven. Met andere woorden, leren blijft niet beperkt tot verbetering van (uitvoerings)gedrag. Een subject leert eerst en vooral motieven. Daardoor kan een subject zijn aanpassingsvermogen optimaliseren. Weliswaar is de afstand groter, maar de omgeving blijft ook voor een subject principieel aandeel houden in zijn gedrag. Wie subject betitelt als gedragsdrager, doet dat vooral vanwege de suggestie van initiatief door subjectieve motieven.

Ik besef dat bovenstaande indeling plus toelichting slechts een karikatuur biedt. Desondanks kan ik er meteen mee verklaren waarom James zich kritisch uitlaat over doorgeschoten empirische psychologie. Dat is immers géén ... psychologie. Onder de noemer van een impuls bestaat zelfs (nog) niet de mogelijkheid dat iets handelt “*for an end.*” Evenmin is “*a choice of means*” aan de orde. Volgens het bereik van cybernetica blijft de gedragsvariëteit beperkt tot versterken c.q. –zwakken van een extern veronderstelde invloed.

Van psychologie is pas sprake, indien objectgedrag motivationeel is (wat de reden vormt om zo'n object als subject aan te duiden). Kortom, wat bekend staat als experimentele psychologie kan beter experimentele neurologie oid heten. Ik ben het met James eens, uiteraard, dat we moeten proberen te begrijpen hoe het zit met (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 11)

the relations of mind and brain[, i.e.] how the elementary ingredients of the former correspond to the elementary functions of the latter.

Maar juist omdat een onderzoeker als mens, zeg maar, behept is met motieven, geldt dat wij als breinfuncties pas kunnen herkennen wat wij volgens ons idee over cognitieve functies verwachten te zien. Daarvoor moeten we het kwalitatief onverenigbare onderscheid erkennen tussen impuls en motief. Daaruit volgt dat zgn correspondentie nooit elementair in de zin van enkelvoudig kan gelden. Dat stelt James overigens reeds. Hij wijst pertinent af dat (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 81)

each [brain] cell stands for an idea or part of an idea, and that the ideas are associated [...] by the fibres.

Hoewel zich dankzij plasticiteit een zekere functionele lokalisering ontwikkelt, ligt correspondentie ingewikkelder (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 71; p. 55)

the various brain-regions merge into each other [...] for every point of it is, remotely at least, in potential communication with every other point. [...] T]here must inevitably be brought about [...] such a dynamic connection amongst all these brain-parts that the activity of any one of them will be likely to awaken the activity of all the rest.

Dat klinkt inderdaad véél vager, maar dat doet James kennelijk zéér bewust (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 6; p. 78):

[W]e gain much more by a broad than by a narrow conception of our subject. [...] A] degree of vagueness is what best consists with fertility. [...] A scheme should be] vague and elastic enough to receive any number of future discoveries of detail.

Daarvoor volgt James een benadering die later met de wetenschapsfilosofie van Karl Popper (1902-1994) geassocieerd zou worden. Hij stelt psychologische hypothesen op (theoretisch, dus; lees ook: speculeert) en gaat na of ze neurologisch enzovoort in elk geval niet worden tegengesproken (empirisch, dus; lees ook: gefalsificeerd). Zo beschouwd betekent correspondentie dat praktijk de theorie – vooralsnog – bevestigt. Dit neemt niet weg dat het (ook) speculaties over structurele speculaties kunnen helpen. Zo deed ik een poging met *Semiotic connectionism in artificial intelligence* (2007).

De hypothesen van James zijn onverminderd fris en actueel. Dat valt qua theoretische voortgang sterk te betreuren, want algemeen bekend zijn ze helaas niet. Omdat het om subjectief gedrag gaat, zou juist opmerkelijk moeten zijn dat mensen feitelijk handelen volgens de motivationele variëteit die James aanwijst, maar dat doen zonder besef ervan zodat ‘we’ onvoldoende ernáár blijven handelen. Wat zegt het over James’ toenmalige populariteit, dat hij dat niemand aan het verstand gepeuterd kreeg? Diende hij toch vooral als dissident zoals Irving Janis (1918-1990) beschrijft in *Groupthink* (Houghton Mifflin, 1982). Zo van, we geven hem àlle ruimte, ja, we hebben allemáál reuze ons best gedaan om hem te begrijpen, maar, nee, ondanks àlles vinden we dat zijn verhaal geen hout snijdt, dus, ja, we blijven bij onze opvatting, want daar is niets mis mee, integendeel, wat wij vinden heeft hij met zoveel woorden eigenlijk nog maar eens bevestigd.

Hoe populairder ‘we’ een dissident ‘maken,’ wat onverminderd o.a. *Havels actualiteit* (2014) uitmaakt, des te minder hoeven we ons van zijn ideeën aan te trekken ... Nòg eenvoudiger is het natuurlijk als ‘we’ ons überhaupt niets van iemand hoeven aan te trekken, maar als iemand al een beetje bekend is, over verreichende relaties beschikt, tja, wat moet je dan ...? Wie zich de machtigere waant, wijdt er hoogstens een *Fopvatting* (2008) aan, waartegen het geen enkele zin heeft *Over parodismen en –mismen* (2010) te beginnen behalve dat tragikomisch deels wel degelijk komisch is. Het gaat uiteraard al mis, doordat je met een voorstel niet als mede- maar als tegenstander als het ware uitgedaagd wordt. Wie die rol terecht weigert omdat principieel samenwerking nodig is, mag niet meedoen. En wie in die rol wèl probeert mee te doen, merkt prompt dat zgn tegenstanders niet tellen.

Zo verdiende James niet zozeer bij, maar verkreeg hij vermoedelijk zelfs zijn hoofdkomen als beroemde-professor-houdt-voordracht. Zulke professoren zijn er tegenwoordig nog veel méér. Ik heb enkele van zulke, zeg maar, gesponsorde lezingen meegemaakt. Zonder uitzondering werd ik er plaatsvervangend droevig van. De dienstdoende, nota bene ingehuurde professor-op-tournee wordt geacht het publiek te amuseren. (Want) als z/hij dat nalaat, kan hij een volgend goedbetaald optreden in het commerciële circuit vergeten. Bijgevolg reduceert de zgn wetenschapper zich door materiële verslaving tot een karikatuur van zichzelf. Z/hij verkeert in tweestrijd. Z/hij probeert de publieke instemming met het geboden vermaak in de vorm van door haar/hemverdraaide oppervlakkigheid – en dan zit het nog mee – niet tot zich te laten doordringen als de belediging die hij contractueel moet

ondergaan. Ik vond het triest om aan te horen en zien. Het is natuurlijk wel eigen schuld van zulke bijklussers. Let wel, hiermee raad ik niet af van wetenschapsvoorlichting, integendeel. Ik wil benadrukken dat daarvoor integere opstelling onmisbaar is. Besef van valkuilen mag niet tot verlamming leiden.

Het hielp zeker niet dat James mensen opriep praktische consequenties te trekken. Maar uit alles blijkt dat James vertrouwd was met weerstand tegen zijn denkbeelden. Op wat een druppel was die voor hem blijkbaar de emmer deed overlopen, luidt kortweg zijn commentaar (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 264):

There are every year works published whose contents show them to be by real lunatics.

Ik vrees dat ik sympathiseer met dat oordeel. Wie wil nalezen wat mijn ervaring is dat er in redelijkheid niets tegen valt te doen, verwijs ik naar *Hoofd op hol* en *Met klachten over integriteit enzovoort moet je blijkbaar geen haast hebben* als de twee delen van *Zwartboek consortium E*.

Wat niet aansluit op wat iemand meent te weten, heeft volgens James geen kans op (h)erkenning als een nieuw idee (*Pragmatism*, p. 60):

An *outré* explanation, violating all our preconceptions, would never pass for a true account of a novelty. We should scratch round industriously till we found something less excentric. The most violent revolutions in an individual's belief leave most of his old order standing.

Omdat (*Pragmatism*, p. 51)

it [...] would mean an enormous change in [...] the 'temperament' of philosophy[,] beweert James zèlf al met zoveel woorden, want het gaat om "an enormous change," dat zijn cognitieve veranderonderneming geen kans van slagen heeft bij wie nog niet over bedoeld temperament beschikt. Desondanks (!) zet hij door, tevens in het volle besef van onbegrip alom van wat hij als pragmatisme voorstelt (*Pragmatism*, pp. 61-62):

Failure to take account of [the part played by the older truths] is the source of much of the unjust criticism levelled against pragmatism. Their influence is absolutely controlling. Loyalty to them is the first principle – in most cases it is the only principle; for by far the most usual way of handling phenomena so novel that they would make for a serious rearrangement of our preconception is to ignore them altogether, or to abuse those who bear witness for them.

Pfff, daar sta ik dan ... Hoe vaak, en uitgebreid, heb ik al niet gesproken en geschreven over de noodzaak van paradigmawissel? Dat zo'n wissel zònder sprong onmogelijk is, dat verlokking de moed tot springen niet voedt, dat vooral de ervaren nood helpt, dat ervaring van nood nu nèt is wat mensen-die-het-voor-het-zeggen-hebben taboeïseren ... En dergelijke mensen vormden het gehoor van James. Aan zijn analyse van het veranderprobleem heb ik au fond niets ... nieuws toe te voegen.

Het lijkt erop, dat ik mijzelf maar voor de gek moeten blijven houden. Dan moet ik – blijven – doen alsòf mensen hier èn nu gemotiveerd kunnen raken door alternatieve voorstellingen. Ik moet eneadische semiotiek zo redelijk mogelijk proberen te verklaren, dus bewust van risico's. Het is daarbij minder erg om helemaal géén aandacht te krijgen, een kwestie van ethiek, vind ik, dan verkeerd te worden begrepen met averechtse gevolgen van dien. En hoewel zijn communicatiestrategie James dus (nog) geen duurzaam resultaat opleverde, blijf (ook) ik erbij om de door-en-door betrekkelijkheid van een nieuwe opvatting te documenteren. Wat is er zo anders aan de enneade? We kenden de Peirceaanse triade toch

allang? Is de Wet van toereikende grond niet eeuwenlang expliciete leidraad voor onderzoek? Geeft ook Peirce daarvan geen blijk door een grond voor zijn triade te suggereren? Herhaalt James niet het maxim dat al veel langer bekend is als het scheermes van Ockham, in zijn woorden dat (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 44)

whenever you meet a contradiction you must make a distinction. [...] Make the distinction, and there is no occasion for any farther dispute.

Ik heb toch niets meer of minder gedaan, in eerste aanleg, dan onderscheiding toe te passen op Peirce's groundbegrip overeenkomstig de triadische elementen zoals verondersteld door diezelfde ... Peirce. Dat leidde tot drie (deel)gronden en dienovereenkomstige uitbreiding van het semiotische basisschema van de triade tot de hexade, dus met zes ipv drie elementen. In de hexade zijn herkenbaar wat ik dimensies noem, afgeleid van Peirce's triadische elementen. Zo is er de tekendimensie. Volgens Metapatroon zou die dimensie drie elementen moeten tellen. Uitgaande van de hexade moet er daar dus nog eentje bij, maar dan gaat de symmetrie verloren. Klopt, in tweede aanleg heb ik niets meer of minder gedaan dan het aantal elementen ook op beide andere dimensies van twee naar drie te vergroten. Drie maal drie is negen, voilà, een enneade. Ja, als basisschema kende ik dat nog niet. Kan ik tot dusver ook in eerdere publicaties van andere auteurs nergens vinden. Als zodanig is het nieuw, maar dat blijft betrekkelijk doordat het aanwijsbaar een vervolg vormt. En de semiotische enneade helpt met z'n uitgebreide basis juist extra samenhang te vestigen tussen bestaande, zeg ook maar oude ideeën. Die kunnen daardoor zelfs langer mee. Je zou toch zeggen ...

Waar zit dan toch die weerstand? Als doelgericht gedrag met gekozen middelen kan dat niet anders dan voortkomen uit motieven. James biedt ook hiervoor reeds ingrediënten voor verklaring. Zo stelt hij dat (*Pragmatism*, p. 4)

the philosophy which is so important in us is [...] our individual way of just seeing and feeling the total push and pressure of the cosmos.

Die "individual way" noemt hij dus ook het (*Pragmatism*, p. 6) "human temperament" en voor een persoon geldt dat (*Pragmatism*, p. 7)

his temperament really gives him a stronger bias than any of his more strictly objective premises. It loads the evidence for him one way or the other [...]. He *trusts* his temperament. Wanting a universe that suits it, he believes in any representation that does suit it.

Omdat iemand zijn zgn temperament doorgaans onuitgesproken laat, als z/hij zich er al van bewust is (*Pragmatism*, p. 8),

there arises [...] a certain insincerity in our [...] discussions: the potentest of all our premises is never mentioned.

In zijn aanloop om op pragmatisme uit te komen veronderstelt James zoiets als een spectrum voor algemeenste ... veronderstellingen, waarbij hij de beide van die metafysische uitersten benoemt (*Pragmatism*, p. 9):

[W]e have a [...] contrast expressed in the pair of terms 'rationalist' and 'empiricist,' 'empiricist' meaning your lover of facts in all their crude variety, 'rationalist' meaning your devotee to abstract and eternal principles. [...] It breeds antipathies of the most pungent character between those who lay the emphasis differently[.]

Hoewel (*Pragmatism*, pp. 9-10)

[n]o one can live an hour without both facts and principles, so it is a difference rather of emphasis[, ... t]hese terms make the contrast simple and massive[, ...] and I select them solely for their convenience in helping to my ulterior purpose to characterize[e] pragmatism.

Maar als James vervolgens pragmatisme positioneert als (*Pragmatism*, p. 40)

the mediating way of thinking that you require[.]

vertelt hij er helaas niet duidelijk genoeg bij in één moeite door een perspectiefwissel te voltrekken. Of maakt het al niets meer uit? Van zowel – wat James noemt – rationalisme als empirisme gaat de pretentie uit van eenduidige kennis van hoe-de-wereld-in-elkaar-zit. Het verschil is dat (*Pragmatism*, p. 11)

[r]ationalism [...] starts from wholes and universals, and makes much of the unity of things. Empiricism starts from the parts, and makes of the whole a collection[.]

Aldus is voor rationalisme en voor empirisme absoluut geldige waarheid maatgevend, of die nu bestaat in de ene aanname voor allerlei verdere dito ware afleidingen of in allerlei onloochenbare, dus ware elementaire feiten die met behoud van waarheid configuraties kunnen vormen.

Nota bene, wat waarheidsoriëntatie betreft blijkt James pragmatisme echter juist niet ergens tussen rationalisme en empirisme te plaatsen. Met pragmatisme ligt de nadruk niet op – kennis van – wat-er-is, laat staan in absolute zin, maar op wat-een-mens-door-kennis-doet. Er bestaat géén resultaat waarop resp. –mee we op voorhand kunnen rekenen. Daarom verschuift met pragmatisme de nadruk (lees dus ook: het perspectief) naar proces. Aldus geeft pragmatisme er rekenschap van dat resultaten variëren van wat een mens doet. Dat perspectief bevindt zich niet zozeer tussen rationalisme en empirisme, maar staat er veeleer haaks op. James blijft echter de term waarheid benutten. Het lijkt een concessie om zijn pragmatisme verteerbaar te krijgen. Hij zou er echter weleens nodeloze verwarring mee kunnen hebben versterkt. Door de wens om aanvaardbaar te zijn komt het reële verschil onvoldoende tot uitdrukking. James bezweert, hij lijkt wel wanhopig, dat (*Pragmatism*, p. 50)

[t]here is absolutely nothing new in the pragmatic method.

Dat komt geheid als een boemerang terug. Want als pragmatisme niets anders hoeft te zijn, waarom zou iemand zich dan aangesproken voelen om zijn temperament ... veranderen?

Uit verschil in resultaten volgt nog niet, dat dienovereenkomstige processen principieel verschillen. Sterker nog, wellicht helpt een methode om verschillende resultaten te bereiken. Dat is deels hoe James pragmatisme nader duidt (*Pragmatism*, pp. 65-66):

Such then would be the scope of pragmatism – first, a method; and second, a genetic theory of what is meant by truth.

Een begrip onder de noemer van waarheid had hij volgens mij dus beter kunnen laten vallen. Gelet op zijn belijdenis van wat hij “radical empiricism” noemt (in het voorwoord van *The Meaning of Truth*; o.a. dat voorwoord is toegevoegd aan de editie van *Pragmatism* waarover ik beschik), vind ik het zelfs opmerkelijk, dat James niet koos voor “a genetic theory of what is meant by [fact]” (maar dan had hij uiteraard ook als titel *The Meaning of Fact* moeten nemen). Dat had zijn procesoriëntatie verstrekt. Nu stelt hij (*Pragmatism*, p. 201):

Truth *happens* to an idea. It *becomes* true, is *made* true by events. Its verity *is* in fact an event, a process: the process namely of its verifying itself, its *very-fication*.

En zelfs om te beginnen, wat ik qua methode in zijn boek *Pragmatism* onvoldoende uit de verf vind komen, is dat voor de meeste, want wiskundig ongeletterde mensen het idee totaal vreemd is van één en dezelfde methode voor het helpen genereren van ... verschillende resultaten annex feiten. Het verzoek tot inschikkelijkheid (lees ook: overtuigingspoging) gericht op pragmatisme gaat zelfs al veel eerder mis, te weten met de suggestie dat het daarmee, en ook nogeens principieel, om verschillende resultaten te doen is. De verwantschap van zgn existentialisme met pragmatisme is opvallend, en zeker niet toevallig. Van zo’n open wereld, met alle eigen, individuele verantwoordelijkheid van dien, raken volgzame mensen en mensen in zgn leidinggevende positie prompt in ontkenkende zekerheid (en vormen aldus een overheersende coalitie, ondanks praktisch vergaand loze uitingen van onderlinge tegenstellingen). Ja, natuurlijk gedraagt iederéén zich feitelijk zo variabel als James onder de

noemer van pragmatisme aangeeft. Menigeen ontbreekt het echter aan (de) wil om dat te erkennen, enzovoort (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 334):

Men are so ingrainedly partial that [...] the notion that there is no one quality genuinely, absolutely, and exclusively essential to anything is almost unthinkable.

Een cynicus zou op grond van bovenstaande analyse de conclusie kunnen trekken, dat James zich de moeite van zo'n kansloze onderneming had moeten besparen. Dus eigenlijk kunnen we allemáál het maar beter vergeten.

Intussen ben ik echter blij dat hij geschriften heeft ... nagelaten. Voor mij is gaandeweg de les pertinent niet om aan communicatieve verlamming toe te geven, maar om te blijven kijken welke pogingen tot m.i. noodzakelijke voorlichting redelijke(r) kans van slagen hebben. En ter verduidelijking van het onderwerp blij ik daarvoor dus tevens inhoudelijk prima bij het werk van James terecht te kunnen. Uiteraard moet ik me blijven afvragen, of ik me wervender kan uitdrukken. Daarvoor voel ik mij echter sterk door zoiets als integriteit gericht. Een verzoek tot inschikkelijkheid vind ik pas ècht kansloos als het m.i. nergens meer op slaat. Met zijn taktiek mikt James op de contrasterende waarheidsideologieën. Laten we de patstelling beëindigen, zo spoort hij aan (*Pragmatism*, p. 45):

The pragmatic method is primarily a method of settling metaphysical disputes that otherwise might be interminable. [...] In such cases[,] try to interpret each notion by tracing its respective practical consequences. What difference would it practically make to any one if this notion rather than that notion were true?

Heus, bezweert hij bijkans, u hoeft helemaal nergens bang voor te zijn, integendeel. U zult alom voordeel gauw genoeg merken (*Pragmatism*, p. 49):

It is astonishing to see how many philosophical disputes collapse into insignificance the moment you subject them to this simple test of tracing a concrete consequence.

Dit citaat brengt het dilemma puntig tot uitdrukking. Ja, ik ben het grondig eens met pragmatische waarheidsrelativering. Maar dat kan ik zo gemakkelijk beweren, omdat ik reeds uitga van variëteit. Daarom kan ik mij prima vinden in "insignificance" als afkeurende beoordeling. Wat denkt een aanhanger van zowel rationalisme als empirisme echter als z/hij dat hoort of leest? Ach, meneer James gelooft dat zo'n discussie nergens over gaat, zelfs complete onzin is? Laat ik nu net aanhanger van rationalisme (voor een aanhanger van empirisme lees: empirisme) zijn! Als meneer James die discussie onzin acht, zegt hij met zoveel woorden dat rationalisme (respectievelijk: empirisme) flauwekul is. Dat ik een volslagen idioot ben. Maar als er iets flauwekul is, is het natuurlijk die opvatting van meneer James. En de gek die rondloopt, is hijzèlf.

Vertel mij wat ...

Opbouwende kritiek is en blijft ... kritiek, met noodzakelijke afbraak van dien. Dat roept bijna onvermijdelijk verzet op. Wie echter niets afbreekt, kan ter vervanging of, beter nog, verruiming niets nieuws toevoegen. In de praktijk is het verschil dat kritiek maakt vaak dat mensen verder zelfs niet meer de schijn van aandacht ervoor ophouden. De criticus kan dan stellen dat er door botte afwijzing een èxtra verschil bijgekomen is, wat pragmatisme dus nog maar eens bevestigde. Dat maakt succes met bepleiten van haar/zijn zaak echter slechts hopelozes.

Werkt dat in academische kring niet anders, wèl productief? Daar vormt de vakgrens een overwegend excuus, zo is althans mijn indruk, om geen leidraad in pragmatisme te – willen – zien. Natuurlijk worden ook daar verschillen gemáákt, het kan immers niet anders, maar moet

juist daar ieders eigen verschil doorgaan voor de waarheid. Als ik dat, uiteraard volkomen terecht, bestempel als onzin, weet ik alleen nog maar zekerder dat niemand bereid is om ook maar de minste aandacht aan mijn methodische verhaal te schenken. Het maakt kennelijk ook niets uit, dat ik zo duidelijk mogelijk de stem van gereputeerde wetenschappers laat weerklinken. Ik vrees dat die stem allang onbekend is. Wat de methodoloog James parten speelt, is zijn veelzijdigheid. Zo kunnen psychologen hem als hoogstens een randfiguur afdoen, omdat hij volgens hen immers filosoof is. Op dezelfde manier rangeren filosofen hem botweg uit. Volgens het adagium dat niet(s) kan bestaan wat z/hij niet kent, is de academische werker er gauw mee klaar. Van mijn kant houd ik serieus ‘gesprek’ met eerdere auteurs consequent vol, ditmaal met James. Dat brengt werk verder. Met wie dat weigert te begrijpen, heeft gesprek kennelijk geen zin ...

Doordat ik de boeken *The Principles of Psychology* en *Pragmatism* van James redelijk secuur las, valt me niet alleen op hoezeer hij in zulk opbouwend-kritisch gesprek is met andere auteurs. Ook zie ik hem allerlei ideeën vermelden die mij sterk doen denken aan wat ik ken van nog weer andere auteurs, uit latere publicaties. Bekend is de zowat tot slogan geworden stelling van Gregory Bateson (1904-1980) in *Steps to an Ecology of Mind* (1972) dat
information is a difference that makes a difference.

Uit erkenning van Batesons werk gaf ik mijn opstel *Ontology for interdependency* (2007) de ondertitel: steps to an ecology of information management. James schrijft het veel eerder zó (*Pragmatism*, pp. 49-50):

There can be no difference anywhere that does not make a difference elsewhere[.]

Nog een voorbeeld van wat ik als samenhangende verschillen benadruk blijkt James eveneens reeds duidelijk op het spoor (*Pragmatism*, p. 130):

What our intellect really aims at is neither variety nor unity taken singly, but totality.

In this, acquaintance with reality's diversities is as important as understanding their connexion.

Zo uit z'n deugdelijk verband (lees ook: context) helpt dit citaat niet of nauwelijks om de semiotische enneade resp. de modelleertaal Metapatroon te begrijpen. Ik kan met een proef die de lezer hopelijk naar meer smaakt slechts zo erkentelijk mogelijk verwijzen naar James' boek. Zo kan ook de volgende zin als toelichting op c.q. uitnodiging tot modellering met Metapatroon gelden (*Pragmatism*, pp. 136-137):

Enormous as is the amount of disconnexion among things [...], everything that exists is influenced in some way by something else, if you can only pick the way out rightly.

Kenmerkend voor Metapatroon is het “temperament” dat een feit opvat als betreffende objectgedrag, met op zijn beurt dat gedrag stelselmatig opvat als situationeel. Bijgevolg is het ene object hoogstens een lege abstractie ter vestiging van “conexxion” tussen gesitueerde objecten als evenzovele “reality's diversities.” Ja, dat klinkt ingewikkeld, maar eenvoudiger kan het volgens mij als methode (!) niet voor ordening van – ook nogeens veranderlijke – betekenissenvariëteit. Wat James helpt om te begrijpen, is waarom Metapatroon maar geen toepassing krijgt. Dat komt omdat (*Pragmatism*, p. 181)

every one [...] still thinks of a ‘thing’ in the common-sense way, as a permanent unit-subject that ‘supports’ its attributes interchangeably.

Wat er (dus) eerst en vooral moet veranderen, is wat telt als “the common-sense way.” Tenzij een kind zo vroeg mogelijk variëteit leert beseffen, is het daarvoor prompt alweer te laat (*Pragmatism*, p. 48):

To take in the importance of Peirce's principle [that our beliefs are really rules for action], one must get accustomed to applying it to concrete cases.

Hoe heeft James dat dan geleerd? Een aanwijzing die ik ontleen aan Linda Simons biografie van James is dat zijn, zachtjes uitgedrukt, nogal eigenzinnige vader – die dankzij een nalatenschap nooit hoeft werken – hem als kind van hot naar her sleepte. In de VS en meerdere Europese landen wisselde zoon James voortdurend van school en privé onderwijs. Dat zou voor James van verandering weleens de regel gemaakt kunnen hebben. Nogmaals, die is het qua gedrag feitelijk voor ons allemaal (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 529):

We go through the world [...] discovering differences in the like, and likenesses in the different.

Maar juist de werking van ons cognitief vermogen werpt een hoge drempel op om dat daadwerkelijk in te zien. Wat er “common” moet zijn aan “sense” is ingewikkelder dan onverminderd gangbare “common sense” over “common sense.” Daarop kom ik verderop terug, als ik me wederom meer richt naar dat andere boek van James dat ik las, *The Principles of Psychology*. Want (*Pragmatism*, p. 67)

[t]he conditioned ways in which we *do* think are [...] matter for psychology.

Feitelijk, kortom, heeft James dus toch gelijk dat (*Pragmatism*, p. 50)

[t]here is absolutely nothing new in the pragmatic method.

Er bestaat nu eenmaal variëteit. Wat de meeste mensen echter niet doorhebben, is hun pragmatische c.q. variabele omgang met variëteit. Met gedrag volgens een soort dubbelslag past een mens zich aan zijn – veranderlijke – omgeving aan en doet moeite om omgekeerd die – beïnvloedbare – omgeving aan hem aangepast te krijgen. Van de ene gedraging kan een mens leren voor een volgende, enzovoort.

Het is opmerkelijk dat een mens precies volgens deze methode gelooft in een andere methode als “common sense.” Extra moeilijke zin, de vorige? De moeite die James doet om zijn toehoorders en lezers ertoe te bewegen om hun simplistische geloofsmethode te wijzigen en voortaan te laten stroken – ja, dat zou wel degelijk nieuw zijn! – met de feitelijke ... methode, is een aanwijzing dat hij van zulk onderscheid uitging. Hij beseft kennelijk hoezeer een valse geloofsmethode de optimale uitvoering van de feitelijke methode hindert. Maar diezelfde valse geloofsmethode blijkt als “common sense” nagenoeg immuun voor verandering. Zo bedoelt James pragmatisme aan te prijzen, maar voelen de meeste mensen zich juist bedreigd als hij stelt dat (*Pragmatism*, p. 54)

at the outset, at least, it stands for no particular results. It has no dogmas, and no doctrines save its method. [...] Only an attitude of orientation, is what the pragmatic method means.

Wie angstig is, kan gauw de indruk krijgen dat James ervoor pleit om alles voortdurend in de waagschaal te plaatsen. Nee, dank u. Het is overigens de vraag of geruststelling helpt. Ook een aansporing zoals onderzoek-alles-en-behoud-het-goede werkt uiteraard niet voor wie meent dat alles van belang allang onderzocht is c.q. geen onderzoek behoeft. Wie alsmat nadrukkelijker het pleidooi voor een open houding wil laten klinken, ontmoet dan steeds meer weerstand. Tja, wat valt dáaraan *Opbouwend* (2013) te doen? Is *Institutionele tegenwerking onvermijdelijk?* (2013). Vooral mensen die zich identificeren met een instelling à la institutie zijn doorgaans helemaal niet gediend van wat kan uitdraaien op het discussie stellen ervan, en zodoende van hun bestaan. Pragmatisme, schrijft James (*Pragmatism*, p. 53),

appears less as solution [...] than as a program for more work, and particularly as an indication of the ways in which existing realities may be *changed*.

Wat is de voorspelbare reactie uit institutionele kring? Dank u wel, beste meneer James, voor uw verhelderende verhaal, bijzonder origineel, wij hebben er zeer van genoten. Wat ze erbij denken is, als James zich er wat meer in had verdiept, had hij geweten dat wij er op onze manier al alles aan doen; het is maar goed dat hij er niet over gaat; zijn verhaal blijft behoorlijk theoretisch, terwijl wij praktisch moeten zijn; nee, anders dan op onze manier lukt

het daarom natuurlijk niet; zeg maar rustig dat het de enige manier is, klaar; die James met z'n onbruikbare ideeën kunnen we dus verder vergeten.

Maar zo gek is het toch niet, integendeel, wat James beweert. Het lijkt met ieders ervaring te sporen dat, vooruit, op een bepaalde manier, onderscheid geldt tussen enerzijds haar- resp. hemzelf, anderzijds wat haar/hem omgeeft (lees ook: wat er verder is). Zeg maar als inslag, wat neemt iemand dan waar van c.q. als omgeving? James (*Pragmatism*, p. 245):

[W]hich sensations we attend to, note, and make emphatic in our conclusions depends on our own interests[.]

En hoe staat het met – verdere voorbereidingen van – de uitslag als onderdeel van gedrag-als-dubbelslag? Opnieuw James (*Pragmatism*, p. 242):

Human motives sharpen all our questions, human satisfactions lurk in all our answers, all our formulas have a human twist.

Zo lijkt het alsof James onderscheid maakt tussen interesse en motief. Over pragmatisme gesproken, ik zie daarvan het nut niet in. Daarom veronderstel ik interesse en motief, maar nota bene óók (de) wil, als synoniemen. James (*Pragmatism*, p. 254; *The Principles of Psychology*, deel 1, p. 284):

[W]e break the flux of sensible reality into things [...] at our will. [...] S]elective attention and [...] deliberative will are [...] incessantly [...] at work[.] [...] We actually *ignore* most of the things before us.

Als één van de negen elementen van de semiotische enneade geef ik de voorkeur aan de term motief. En zo komt een motief overeen met een perspectief. James (*Pragmatism*, p. 246):

What we say about reality [...] depends on the perspective into which we throw it.

Een motief werkt dus, voortbordurend op de visuele beeldspraak die perspectief suggereert, onlosmakelijk volgens een focus. Ik bevestig graag de speculatie door James, te weten dat (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 461):

interest probably acts through attention and not in any immediate or specific way.

Wat daardoor apart kenbaar raakt, heet op z'n enneadisch (een) concept. James gebruikt een iets ander woord, veel scheelt het overigens niet, maar de betekenissen stroken (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 461):

Each act of conception results from our attention singling out some one part of the mass of matter for thought which the world presents, and holding fast to it, without confusion.

Want (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 402)

without selective interest, experience is an utter chaos. Interest alone gives [...] intelligible perspective[.]

Wat aandacht betreft, stelt James dat (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 404)

[f]ocalization [...] is] of its essence.

Maar louter focus helpt nog niets voor precisie van een concept. Daarvoor zijn een motief en bijbehorende focus nodig. In een poging om zgn Gestalt-psychologie te erkennen, noemde ik de enneadische elementen motief en concept aanvankelijk achtergrond interpretant en voorgrond interpretant (zie hoofdstuk 4 in *Semiosis & Sign Exchange* en ook daar in hoofdstuk 2 de hexade als opmaat tot de enneade). Wat James reeds opmerkt is, toegegeven, ik leg de desbetreffende passage nogal vooringenomen (tja, lees ook: volgens een motief in kwestie) in enneadische richting uit, dat met focus (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 404)

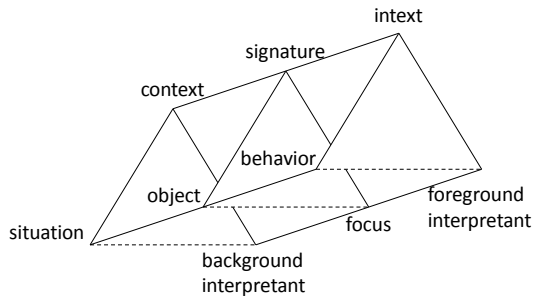
the background-ideas become effective[.]

Netzo onlosmakelijk vormt zich op de voorgrond een concept (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 405):

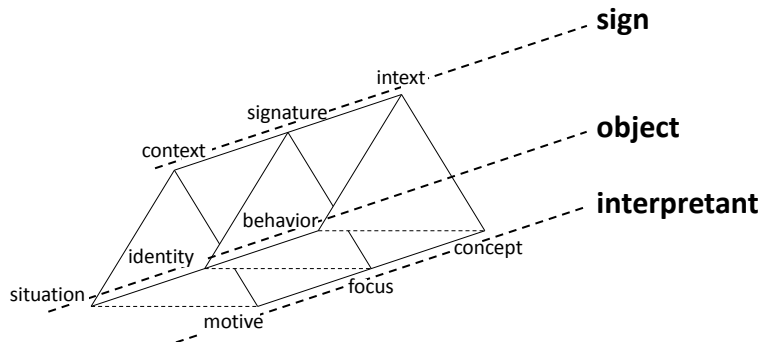
One principal object comes [...] into the focus of consciousness[.]

Daar bedoelt James met “consciousness” volgens mij dus het totale cognitieve vermogen. In de thans gangbare betekenis kan er hoogstens bewustzijn van een concept aan de orde zijn. Zowel motief als focus onttrekken zich eraan. Met andere woorden, als zodanig is bewustzijn dáárvan principieel onmogelijk. We kunnen ons er slechts als concepten enige voorstelling van maken.

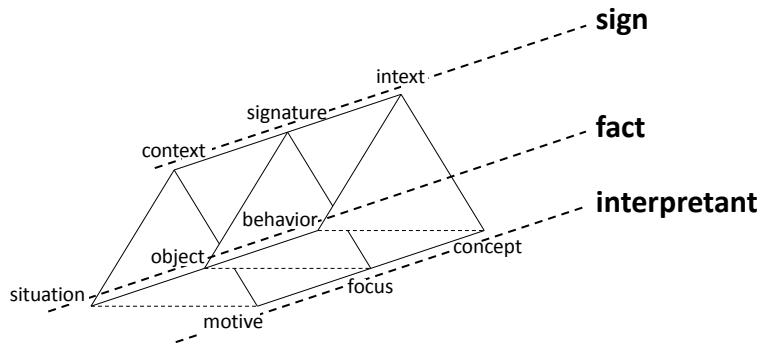
Dit vind ik overigens het geschikte moment om de achtereenvolgende terminologische varianten van de enneade te tonen. Nota bene, de structuur is onveranderd gebleven. Er zit slechts ontwikkeling in de verdeling van namen. Nee, dat betekent niet altijd vooruitgang. De eerste versie publiceerde ik als figuur 4.5.2 in *Semiosis & Sign Exchange*.

Vanaf *Dia-enneadic framework for information concepts* (2003) wijzigde ik de naam van drie elementen (zie daar figuur 1) om conform Peirce’s triade vervolgens ook (de) drie enneadische dimensie expliciet te benoemen (zie daar figuur 3).

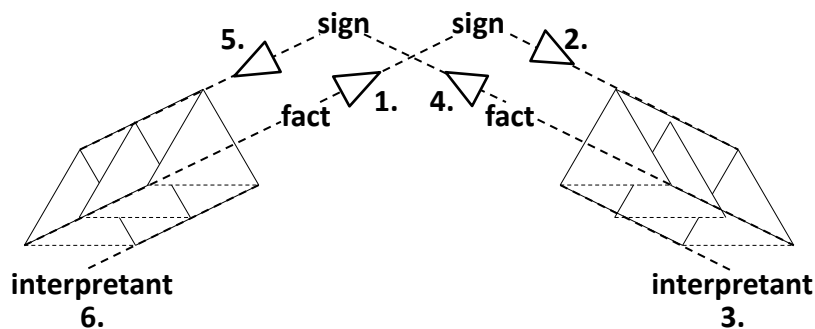

Wellicht is het echter duidelijker om object ‘terug’ te zetten, en de desbetreffende dimensie een andere naam te geven. Door het puzzelen met en over James’ werk kwam ik op het idee van feit. In het Engels is dat fact, wat mooi associeert met act, dwz gedrag, handeling.

De dynamiek van semiosis laat zich overzichtelijk uitdrukken met – een stelsel van – twee enneaden. Daarvoor presenteer ik hier, voor zulk overzicht overigens met weglating van de namen van de enneadische elementen over en weer, een m.i. verbeterde versie van figuur 4 in *Dia-enneadic framework for information concepts*. Na ‘stap’ 6 komt natuurlijk 7, maar dat is

dia-enneadisch gezien wederom 1, enzovoort (en wat het startnummer kreeg, is ook maar willekeurig). De gelijkenis met de zgn ring van Möbius is geen toeval.

Doordat van cognitieve instrumentaliteit het aandeel van motief en focus vergaand verborgen blijft, heeft het er ten onrechte alles van weg dat een concept als het ware direct en volledig strookt met ons omgevende werkelijkheid. Die schijn van onmiddellijkheid heeft voordeel waar het op (re)actiesnelheid aankomt. Nogmaals, we beseffen onze voortdurende aandachtswisselingen enzovoort niet; dat zou ook maar afleiden van handelingskracht in een bepaalde situatie, te weten adequate (re)actie hier-en-nu. Zo beschouwd zijn we evolutionair voorbestemd om de grondslag van onze gedragsvariëteit slecht te begrijpen, of zelfs te ontkennen. Daar liep James dus met zijn oproep tot pragmatisme tegenaan. En mij overkomt dat natuurlijk ook, geïsoleerde randfiguren ...

Intussen verkeren we in een omgeving, zoals James kennelijk reeds aanvoelde, waarin we wel degelijk alweer beter af zouden – kunnen – zijn indien we ons aanpassingsvermogen kwalitatief ... aanpassen. Daarbij moeten we het nu eenmaal doen met een neurologische inrichting, maar daar kunnen we dus veel méér reële variëteit mee aan dan de meeste mensen nog denken. De noodzaak tot die aanpassing lijkt mij evident, omdat we immers tegelijk dóór onze gedragingen die variëteit ... variëren, inclusief (sterk) opvoeren.

James had reeds min of meer op orde wat ik als elementen langs de interpretatiedimensie van de semiotische enneade positioneer. Hij kende de oorzakelijkheid van motief (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 416):

The things to which we attend are said to *interest* us. Our interest in them is supposed to be the *cause* of our attending.

Waarom James niet is toegekomen, is een formeel schema met veronderstellingen over correspondentie tussen werkelijkheid en cognitie. Voor zo'n overkoepelende orde zag ik pas een mogelijkheid dankzij het tekenbegrip zoals Peirce dat als tussenschakel suggereert. Zo beschouwd vormt de enneade een voortzetting van werk van zowel Peirce als James. Voor James zelf was het duidelijk dat hij over cognitie het laatste woord nog lang niet kon schrijven (*The Principles of Psychology*, deel 1, pp. vi-vii):

[O]nly a metaphysics alive to the weight of the task can hope successfully to deal with [demonstrating a system for the mass of descriptive details presented]. That will perhaps be centuries hence[.]

Als het klopt wat ik beweer over het beperkte bereik van bewustzijn, lukt het zelfs nooit. Maar met de enneade als metafysisch annex axiomatisch schema voel ik me conceptueel toch weer een behoorlijke stap verder. Ik moet dan maar aanvaarden dat het dienovereenkomstig nòg moeilijker is om juist de mensen ervan te overtuigen wier evenwichtiger inzicht van praktisch kritiek belang is. Nee, dat gaat mijzelf nooit lukken. Wie weet neemt ooit iemand het serieus ... James had er echter al een hard hoofd in (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 136):

A metaphysical question [...] cannot be discussed at all by those who are unwilling to go into matters thoroughly.

De grondigste aandacht geeft James consequent, zoals gezegd, aan een door-en-door betrekkelijke opvatting van variëteit (*Pragmatism*, p. 148):

[The world] is neither a universe pure and simple nor a multiverse pure and simple. Voor cognitie houdt dat volgens hem het volgende in (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 173):

[H]owever it may fare in the outer world, the mind at any rate is a place in which a thing can be all kinds of other things without ceasing to be itself as well.

Wat de enneade toevoegt, is corresponderende speculatie over de structuur van “the outer world,” met tekenstructuur als bindmiddel. Een concept betreft – het feit van – objectgedrag. Dat kan slechts gedrag zijn van een object in een situatie.

Nog afgezien van de noodzaak om situatie enz. betrekkelijk resp. recursief te zien voor een dekkende methode, vergt het een kunstgreep om verschillende gesitueerde objecten tevens objectief te laten samenhangen. Daartoe dient – de veronderstelling van – een zgn nul-object; dat is principieel gedragloos, waarvoor (dus) de totale werkelijkheid als situatie dient. Dat is irreëel, maar noem het liever hyperreëel omdat (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 272; p. 480)

[s]amenness in a multiplicity of objective appearances is thus the basis of our belief in realities outside of thought. [...] As a matter of fact, the thoughts by which we know that we mean the same thing are apt to be very different indeed from each other. We think the thing now in one context, now in another[.]

James zet echter niet dóór tot en met radicale relativering van onder de noemer van – afhankelijk van enneadische dimensie – situatie, context resp. motief. Hij blijft aanvankelijk als zgn essentie een betekenisvolle kleinste gemene deler onderscheiden, of anders zoiets als het prototypische object (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 28; p. 78):

[T]he same real thing may give us quite different sensations when the conditions alter, and [...] we must therefore be careful which one to select as the thing's truest representative. [...] Some [...] qualities, since they are more constant, interesting, or practically important, we regard as essential constituents of the thing. [...] Other properties, being more fluctuating, we regard as more or less accidental or inessential.

Voor consequenter pragmatisme is zgn essentialisme een principiële belemmering. Of wat essentieel mag heten, overstijgt nooit de ene situatie die aan de orde is. Om verwarring te vermijden, geef ik er de voorkeur aan om consequent van de term essentie e.d. af te zien. Nota bene, in een andere passage zegt James dat reeds met zoveel woorden (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 333):

There is no property ABSOLUTELY essential to any one thing. The same property which figures as the essence of a thing on one occasion becomes a very inessential feature upon another. [...] Whichever one of these aspects of its being I temporarily class it under, makes me unjust to the other aspects. But as I am always classing it under one aspect or another, I am always unjust, always partial, always exclusive. My excuse is necessity[. ...] My thinking is first and last and always for the sake of my doing, and I can only do one thing at a time.

Kortom (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 335),

the only meaning of essence is teleological[.]

Stel dat – altijd volgens een gewijzigd motief – hetzelfde object verkeert in een andere situatie. Dat ‘geeft’ – als concept – ander gedrag. Omdat ik gedrag synoniem beschouw met

eigenschap(en), vind ik prompt duidelijk wat James erover stelt (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 334):

[P]roperties [...] have in reality nothing sacramental. [...] Our usual purpose [...] characterize[s] us more than they characterize the thing. But we are so stuck in our prejudices, so petrified intellectually, that to our vulgarest names, with their suggestions, we ascribe an eternal and exclusive worth.

Volgens Metapatroon vestigt een nul-object louter een zgn nul-identiteit voor een object dat immers verondersteld is uit niets anders te ‘bestaan’ dan verschillende gesitueerde objecten. Op zichzelf betekent een naam niets, maar biedt een signatuur. Dankzij verwijzing op basis van zo’n gemeenschappelijke nul-identiteit vertonen de gesitueerde objecten samenhang als deelobjecten. Het is fascinerend om te ontdekken hoezeer James met zijn uiteindelijk consequente anti-essentialisme zo’n structuur reeds benadert (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 372; p. 459):

Thus the identity [...] is only a loosely constructed thing, an identity ‘on the whole[.]’ [...] [A] sense of identity [...] perform[s] [...] the [...] unifying function.

Wat niet blijkt te kloppen door voortgezette formalisatie, zoals met Metapatroon en de enneade, is het losse karakter van identiteit(stelling). Integendeel, daarop hangt alles en daaromheen draait alles. Uitgesproken wiskundige concepten zoals een nul-object met nul-identiteit zijn stellig nogeens extra contra-intuïtief, met de moeite c.q. onmogelijkheid van dien om iemand erin te laten geloven. Het is met productieve axioma’s en hun karakteristieke irrationaliteit echter niet anders. En er moet iets zijn om verschillen tevens te laten samenhangen (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 481):

A succession of judgments may all be about the same thing. [...] In the successive judgments, all sorts of new operations are performed on the things, and all sorts of new results brought out, without the sense of the main topic ever getting lost.

Maar hoe weten we nu of het ook echt zo zit? Dat kunnen we dus niet weten. Daarom zijn het zgn kunstgrepen, axioma’s, metafysica. Wat telt, pragmatisch, is hoe daardoor als het ware de rest wel feitelijk begrijpelijker raakt. En dat lukt volgens mij alweer veel beter dankzij de enneade. Zo volgt uit de enneade dat tekenvariëteit grotendeels rust op context. Voor toelichting verwijs ik naar mijn andere teksten, gerubriceerd toegankelijk via [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#). Hier neem ik een citaat van James op waaruit blijkt hoe hij verschillen, zij het nog onvoldoende samenhangend, met een extra variabele typeert (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 233):

[O]ur state of mind is never precisely the same. [For e]very thought we have of a given fact is, strictly speaking, unique, and only bears a resemblance of kind with our other thoughts of the same fact. When the identical fact occurs, we *must* think of it in a fresh manner, see it under a somewhat different angle, apprehend it in different relations from those in which it last appeared. And the thought by which we cognize it is the thought of it-in-those-relations, a thought suffused with the consciousness of all that dim context.

Volgens de enneade is “a given fact” juist niet “the same fact,” maar gaat het met verschillende concepten om dito verschillende gesitueerde objecten, die eventueel hetzelfde – netzo gedachte – nul-object delen. Die verschillen zijn het gevolg van, zoals James wel degelijk overduidelijk stelt, verschillende interesses (lees: motieven). Wat James “context” noemt, splitst de enneade in (werkelijke) situatie en (cognitief) motief. Wat volgens het motief in kwestie als teken van de desbetreffende situatie geldt, is wat het teken in enge zin omgeeft, ofwel con-text, kortweg context. De expliciete categorisering volgens de drie enneadische

dimensies (object, teken en interpretatie) borgt precisie van ordening (lees ook: systematisering) van variëteit.

Zo bevat *The Principles of Psychology* talloze passages waaruit blijkt dat James beseft op welke radicaliteit van verschillen en samenhang het brein ‘kennelijk’ berekend is. Hij hekelt de experimentele psychologie omdat zij die cognitieve opgave van het brein verwaarloost, wat vooral pseudo-kennis van het brein oplevert. Is daarin eigenlijk verandering gekomen? Ben ik domweg niet op de hoogte?

Ook wijst James al op de noodzaak van categorisering, zij het vanuit het perspectief van de enneadische dimensies nog te beperkt (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 190, voetnoot; pp. 195-196):

[T]he naming state and the named state are apart. [...] Naming our thoughts by its own objects, we almost all of us assume that as the objects are, so the thought must be. [...] The thought of the object's recurrent identity is regarded as the identity of its recurrent thought [...] out of which presently grow all sorts of paradoxes and contradictions[.]

Dat hoeft uiteraard niet iedereen te begrijpen. Laat dat vooral aan vakmensen over. Het probleem is dat zulke professionals er niet zijn, en ook nooit zullen komen zolang zo'n vak, noem het pragmatische semiotiek oid, geen kansen, laat staan ruimte, krijgt voor ontwikkeling. En die kans moeten mensen bieden die naar de aard van hun institutionele positie stellig neigen naar afwijzing van pragmatisme, enzovoort. Dat is pas lastig ...

Omdat het James aan een kader zoals de enneade ontbreekt, blijft de manier waarop hij categoriseert vaak onduidelijk en daardoor nog niet productief. Een voorbeeld vind ik zijn stelling dat (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 289)

mental objects are situated in their own spaces, the space in which they severally appear[.]

Klopt, een enneade waarvan niemand überhaupt kennis neemt, is nog altijd netzo improductief. Vooruit, voor de enkele machteloze liefhebber dan maar, ik noem “mental objects” concepten, met evenzovele motieven als “their own spaces.” Dat geldt voor de dimensie van interpretatie (lees ook: cognitie). Daar houd ik te term situatie opzettelijk wèg. Ik vind in de zgn werkelijkheid een situatie het bereik van eenduidig gedrag. Dat gedrag gebeurt ‘door’ een object, zodat het daarbij gaat om een dienovereenkomstig gesitueerd object. Volgens James' eigen kader kan ik niet precies genoeg duiden wat hij bedoelt met zijn bewering dat (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 294)

[i]n all this the everlasting partiality of our nature shows itself, our inveterate propensity to choice. For [...] everything which can be thought of at all exists as *some* sort of object,

terwijl ik er aan de hand van de enneade geen enkele moeite (meer) mee heb. En dankzij onderscheid op basis van drie dimensies/categorieën is context een tekenbegrip, nota bene niet te verwarren met motief en/of situatie.

James komt er nog niet uit, omdat hij apart o.a. géén plaats inruimt in structurele dynamiek voor wat hijzelf elders met “interest” en “focus” reeds wel degelijk als factoren opvoert. Ik vergelijk die m.i. onvoltooid gebleven aanzet met “grond” dat Peirce als begrip er stelselmatig maar zo'n beetje liet bijhangen. James (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 218):

The psychologist's attitude towards cognition [...] is a thoroughgoing dualism. It supposes two elements, mind knowing and thing known, and treats them as irreducible. [...] This singular relation is not to be expressed in any lower terms, or translated into any more intelligible name. Some sort of signal must be given by the thing to the mind's brain, or the knowing will not occur[.]

Als James netzo “irreducible” – nota bene een term die ook Peirce gebruikt – structureel plaats voor “signal” had gemaakt, was ook zijn schema alvast een triade geweest ... En wie op z’n enneadisch aanneemt dat een motief correspondeert met situering, met exclusiviteit van dien, vindt stellig alweer veel begrijpelijker dat (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 225)

[e]very thought [...] always appears to deal with objects independent of itself [and] is interested in some parts of the objects to the exclusion of others, and welcomes or rejects – *chooses* from among them, in a word – all the while.

Tja, als dat gewoon zo is, lijkt het verstandig om een bijpassende modelleermethode te benutten: Metapatroon. Daarmee valt (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 239)

a kind of jointing and separateness among the parts

consequent, dus stelselmatig uit te drukken. De crux van Metapatroon is dat een teken in enge zin (enneadisch element: signatuur) principieel relatief geldt. Er moet voor nodige en voldoende precisie altijd (een) context bij. Wederom vaag, maar voor de enneadisch uitgeruste lezer wel degelijk duidelijk herkenbaar, geeft James blijk van relevante relativering (*The Principles of Psychology*, deel 1, pp. 253-253):

[L]arge tracts of human speech are nothing but *signs of direction* in thought, of which direction we nevertheless have an acutely discriminative sense, though no definite sensorial image plays any part in it whatsoever.

Met die toevoeging vergist James zich overigens volgens mij. Mijn idee is dat we zowel signatuur als context waarnemen, allebei met passende scherpte door de ene focus. Voor context is een scherpte passend die voor een signatuur wazig is. Inderdaad, dat is óók weer een kwestie van ... context. Aldus draagt de mate van scherpte bij om iets als signatuur resp. context te ordenen. Want slechts waarneming àls context verklaart, dus in het geval van een taalkundige zin (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 256),

its influence over the whole of the sentence, both before and after the spot in which [a particular] word [...] is used.

Ik vermoed dat – zelfs – James “interest” niet opvat als cognitief element, in elk geval niet integraal. Als dat zo is, mist hij natuurlijk interesse/motief als onderdeel van (een) interpretatie, zeg ook maar van (een) complete gedachte. Volgens de enneade verenigt zo’n gedachte via (een) focus altijd een motief met een concept en gaat over gedrag van een object in een situatie. Dus, ja, (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 276)

[t]he object of every thought [...] is neither more nor less than all that the thought thinks, exactly as the thought thinks it, however complicated the matter, and however symbolic the manner of thinking may be.

Het is echter onmogelijk dat een gedachte het complete object betreft, dus zijn gedragingen in verschillende situaties tegelijk kent. James beseft terdege, zoals ik hierboven al aanhaalde, dat “interest” aandacht richt op “some parts of the objects to the exclusion of others.” Ofwel (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 461),

conception [...] denotes [...] the *function* of the mental state in signifying just that particular thing.

Terwijl James veronderstelt dat aan de orde (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 287)

is a state of consciousness *sui generis*, about nothing more can be said in the way of internal analysis,

ga ik dus uit van een geleiding. Pas door langs de objectdimensie een element met interesse/motief te laten corresponderen, en volgens de enneade is dat situatie, ligt – ineens – het evolutionair antwoord voor de hand op de vraag waaróm motieven wisselen, waaróm een organisme zoals o.a. een mens tot en met motieven kan (af)leren. Dat is ‘natuurlijk’ omdat een gewijzigde situatie vraagt om ander gedrag van een individu en/of omdat een individu gedrag wil voortbrengen om een situatie zo gericht mogelijk te wijzigen. En dat vergt zonnodig

steeds een ander concept. Dat komt neer op beperking door focus. James lijkt er nog een gemis in te zien dat hij graag zou overwinnen, althans, daarop vind ik zijn woordkeuze wijzen (*The Principles of Psychology*, deel 2, p. 332):

When we conceive of S merely as M[, ... w]e mutilate the fullness of S's reality.
Every reality has an infinity of aspects or properties.

Van verminking is volgens mij echter geen sprake, laat staan dat er iets valt te herstellen. Wat James daar nogeens aangeeft, is gewoon hoe cognitie werkt. De oneindigheid zit 'm (dus) primair in motieven.

Het brein zit zo in elkaar, dat een individu ongemerkt snel van gedachte kan wisselen omwille van zijn gedragsaanpassingen. Een uiteraard véél te simplistische voorstelling die ik daarvan heb, is dat een complete interpretatie (James: gedachte) geconfigureerd is als trits van motief-focus-concept. Voor focus is één punt toereikend. Daaraan hangt enerzijds een deelverzameling voor motief; die bestaat uit meerdere punten, onderling verbonden.

Anderzijds hangt aan focus nog zo'n deelverzameling, in dat geval voor concept en eveneens gematerialiseerd door onderling verbonden punten. Elk punt van zowel motief als concept kan de cognitieve rol van focus overnemen, resulterend in bijbehorend motief en concept voor dat punt in de hoedanigheid van focus (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 287):

Reasoning depends on the ability of the mind to break up the totality of the phenomenon reasoned about, into parts, and to pick out from among these the particular one which, in our given emergency, may lead to the proper conclusion.
Another predicament will need another conclusion, and require another element to be picked out.

In termen van een voertuig is cognitief vermogen zó wendbaar dat het op een dubbeltje van richting enzovoort kan veranderen. James wijst op (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 583)

the pivots on which our thoughts successively turn
en (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 345):
when the brain acts, a thought occurs.

Daarvoor begint het steeds – let wel, volgens mijn stellig karikaturale schets ervan – met een enkel punt als focus. Dit verklaart hoe (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 573)
some new direction [is] traced by the shifting play of interest as it ever falls on some partial item in each complex representation that is invoked.

Want dat is precies ... precies genoeg. James geeft dat spoor al aan (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 463; deel 2, p. 129):

[I]f we know any of the relations of [a thing] at all, anything *about* it, that is enough to individualize and distinguish it from all the other things that we might mean. [...]
What the *nature* of the object shall be will depend wholly on the particular system of paths in which the process is kindled.

Focus als kritieke (wissel)factor zoals ik 'm met de enneade bedoel, krijgt bij James ook elders al nadruk (*The Principles of Psychology*, deel 2, pp. 366-367):

If *focalization* of brain-activity be the fundamental fact of reasonable thought, we see why intense interest or concentrated passion makes us think so much more truly and profoundly. The persistent *focalization* [...] is the cerebral fact corresponding to the persistent domination in consciousness of the important feature of the subject.

Daarmee spoort de breinige uitrusting zoals ik die geschetst heb in mijn reeds genoemde opstel *Semiotic connectionism in artificial intelligence*. Ik weet dat James met wat ik onderstaand citeer niet doelde op de structuur van het brein, althans zeker niet in eerste aanleg, maar voor de zoveelste keer toepasselijk vind ik het wel (*Pragmatism*, p. 136):

The result is innumerable little hangings-together of the world's parts within the larger hangings-together, little worlds, not only of discourse but of operation, within the wider universe. Each system exemplifies one type or grade of union, its parts being strung on that peculiar kind of relation, and the same part may figure in many different systems[. . .] From this 'systematic' point of view, therefore, the pragmatic value of the world's unity is that all these definite networks actually and practically exist[. . .] and between them all they let no individual elementary part of the universe escape.

Voor operationalisering van informatieverkeer volgens een stelselmatig model à la Metapatroon, ofwel met een veranderlijke (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 352) mixture of unity and diversity[.]

heeft Martijn Houtman, medewerker van Information Dynamics, een zgn programmatuurplatform ontwikkeld. Dat gaf ik de naam KnitbITs. Tja, wat is origineel? Het blijkt dat James ook al op de vergelijking met breien was gekomen (*The Principles of Psychology*, deel 1, pp. 335-336):

[A] generic unity [. . .] coexists with generic differences just as real as the unity. And if from the one point of view they are one [. . .], from others they are as truly not one but many [. . .]. [. . .] It gives its own kind of unity [. . .] that of mere connectedness [. . .] which] in no wise implies any farther unity or contradicts any amount of plurality in other respects. [. . . The] parts differ, but under all their differences they are knit [together]; and if [such] knitting disappears, the sense of unity departs.

In elk individu ontwikkelt zich het cognitief vermogen anders, want (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 289)

[n]o mind can take the same interest in his neighbor's *me* as in his own.

In de consequent doorgetrokken, gelede correspondentie(dynamiek) volgens de enneade komt tot uitdrukking dat een individu dankzij verschillende gemotiveerde concepten dienovereenkomstig verschillende gedragingen probeert te beheersen en daarmee zijn relatie tot veranderlijke omgeving. Met elk gemotiveerd concept gedraagt ook het individu zichzelf, en is daardoor, onlosmakelijk gesitueerd (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 294)

[T]here results what practically is a division of the man into several [social] selves[.]

Hoe een individu binnen zijn eenheid wisselt 'van' zelf moet dus mogelijk zijn dankzij samenhang (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 400):

The selves [. . .] and the brain-systems severally used for each must be conceived as interpenetrating each other in very minute ways.

Met een gedraging die door een gemotiveerd concept als het ware gepland is, kan het ene – zich aldus situerende – individu mikken op een ander individu om ook weer als het ware uit zichzelf een gedraging te doen. Op zijn beurt moet natuurlijk ook dat andere individu dáárvoor allereerst een eigen gemotiveerd concept opbrengen. In *Semiosis & Sign Exchange* luidt mijn samenvattende slogan dat "every sign is a request for compliance" (Nederlands: elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid). Met andere woorden, communicatie is dia-enneadisch; zie o.a. *Dia-enneadic framework for information concepts*. Dat helpt verduidelijken wat James allemaal gedacht kan hebben achter zo'n kort zinnetje als (*The Principles of Psychology*, deel 1, p. 311):

[By] touch[ing] some one of his potential or actual selves[. . .] we, as a rule, get a 'purchase' on another's will.

Zou dat het soms zijn? Zijn mensen bang om hun communicatieve macht te verliezen zodra het mechanisme ervan is blootgelegd? Willen ze voor hun eigen belang een beroep kunnen blijven doen op feitelijk illusoire machten? Zijn ze daarin ook vooral zelf gaan geloven

omwille van opgevoerde overtuigingskracht van hun verzoeken tot inschikkelijkheid? Is pluriformiteit een voorrecht voor de (over)heerser zèlf, maar taboe als gesprekstof? Vormt het afdwingen van dat taboe een cruciaal beperkingswapen, dus voor behoud c.q. vermeerdering van voorrecht? Wordt daarvoor uniformiteit valselijk als positieve boodschap verkondigd? Herkennen sommige mensen destijds in James wel degelijk iemand die dankzij zijn positie een voorloper kon zijn om de veranderingen te helpen realiseren die ook zij wensten? Maar kan een verandering slechts revolutionair slagen, dat wil zeggen in de zin van vervanging van de ene uniformiteitsleer door een andere ... en verandert resp. slaagt er daardoor kwalitatief juist helemaal niets? Wat James voorstelt, is als kennis wèl van zo'n àndere orde en opent daardoor de mogelijkheid van verdere aanpassingen. Maar betreft de volle inzet van (over)heersers nu niet nèt handhaving van – zoals zij het zien – dè orde? Dwingen zij (tegenwoordig) dat taboe niet (meer) zozeer bij anderen af, maar vooral bij zichzelf? Naar wat je weigert te weten, over motief gesproken, kan je immers nooit handelen. Dat beperkt dubbel effectief, als dat het is wat je wilt, indien de ander daardoor geen handelingsruimte voor het aanzetten tot evenwichtiger verhoudingen heeft.

Is tòch de rand soms de enige plek om er ooit langs te raken?